

1908

MIŠKO KRANJEC

1983

Znaménja

O smrti

F. Lainšček
Feri

V radijski informativni redakciji, tam za teleprinterji, kjer se človeku včasih res lahko zazdi, da prisluškuje utripu nekakšnega zavezujočega vrveža z vseh krogov Sveta, sem se z leti navadil brez vznemirjenja prebirati novice dneva, in tako tudi vse tiste o velikih, presenetljivih in nenadomestljivih izgubah; spoznal sem abecedo nekrologov, žalnih protokolov in osmrtnic, ki se namesto v zemljo raztezajo v nebo in si torej niso enake ne po obsegu in ne po plazmi besed. Takrat zjutraj so mi torej s tisto novinarsko vsevednostjo naznanili, da je umrl »*moj rojak*«. Zaimek se je zdel zavezujoč, novica prav gotovo novica dneva — bila je na sveže potipkanem listu papirja, ki so ga potisnili v naročje lektorici in sem ga bral čez njeno ramo: »*Nenadomestljiva izguba . . . pisatelja Miška Kranjca . . .*«

Nikoli je nisem maral povprašati o tem, a opazil sem, da je odmaknila pero in da ji je pogled kljub radijski naglici zastal — s krettno me je opo-

zorila na dvom, ki sem se ga v tistem hipu tudi sam zavedel — vem, tisto »nenadomestljivo izgubo« smo že tolikokrat brez pomislekov zapisali, vse velike smrti smo se navadili tako označevati, a nekako smo vseskozi sumili, da se zavedamo puhlice tega izraza. Ko je torej izčrtala in oddala popravljen besedilo za v program, sem sprva želel zatajiti pogled, s katerim sem ji verjetno pritrđil, celo krivega sem se počutil, kajti nenadoma se mi je zdelo samo to, da je sleherna smrt pravzaprav res tudi *nenadomestljiva izguba*; šele kasneje je zrasel tudi tisti drugi, pravi občutek, tista iskra, ki ne ve, če je vprašanje ali odgovor, toda zagotovo ve, da je.

O poljanski smrti

Nekega coprastega, megleneга jutra se mi je sanjalo, da je pred ozke podokni naše cinpraste hiše stopila smrt — v otroški ihti sem planil izpod odeje in predramil očeta, ki mu potem nisem nikoli zaupal, kaj se je pravzaprav zgodilo. Še zdaj verjamem, da je bila res tam, taka, narejena iz murine globine, poljske sopare in ponošenih cunj za strašila — obljubil sem si in od takrat res še nisem videl mrtvega, nisem šel za pogrebom ali na pokopališče.

Z neko skoraj patetično molčečnostjo sem v *petek* odpotoval v Prekmurje. Vedel sem že, da zaobljube tudi tokrat ne bom prelomil, ker ne vem, če jo bom, ko bosta šla oče in mati — vse, kar sem lahko storil, je bilo to, da sem se sprehodil daleč med polja. Vse do bukovja me je spremljala pesem, ki sem jo napisal še v gimnaziji, a sem jo prav dojel šele, ko sva jo s Prijateljem nekoč poskušala uglasbiti:

*Po maši je oče
obhodil polja*

*Brazde so odpirale kotanje
latnice so silile v dlani
ptice so letele z njim
in ljubile da sam nisem bolj*

*Oče
poiskal bi stopinje
pa sem tako nenavajen*

Tam, na Vilicah, sem srečal očeta. Čudil sem se, pa ne zaradi pesmi in naključja, temveč zato, ker ni bila nedelja.

»Ja, pa so tudi Miška pokopali,« je rekel, ko sva se molčeča kot ponavadi vračala proti vasi. »Mislil sem, da mu boš šel za sprevedom...«

Nisem se povprašal, zakaj se mu je tako zdelo, čeprav ne vem, zakaj se je zdelo tudi meni. Tega, da bi naju združevalo moje pisateljsko vajeništvo, ne verjamem. Očetu sem obljubil, da mu bom s svoje police odstopil »Strice«, a ni rekel, da jih namerava prebrati. Samo tole mi je še dejal: »Res bi rad vedel, ali je Kranjec prišel do denarja, ali pa je morebiti ostal siromak? Ti še imaš čas, da si premisliš...«

Še tisti dan sem odšel iz Prekmurja — kdo bi odgovoril očetovi delavski naturi, ki še zmeraj meri Svet s sedemstopenjetdesetimi tisočaki mesečne penzije?

O Prekmurju

Neko pomlad je Prijatelj domoval na planem — naj mu grobovi ne zamerijo, da se boji svobode. Razglasili so ga za norega, kot edini zvon v vaški kapeli, ki je včasih, najsi ponoči ali podnevi, kar sam zase poklenkaval, pravili so si o njegovi nazarenski prihodnosti, čeprav so že dvomili o lesenem preroku na križpotju, obračali so se vstran, čeprav je luna bolj ščala z njegove strani — in niso se čudili, ko so jablane tisto pomlad mladostno cvetele.

Prijatelj takrat še ni razmišljal o posvetnih stvareh.

O človeku

Ti kraji so simbol zvestobe in za razumništvo nedovzetnega hrepenenja.

Moj Prijatelj je nekoč zastal — razvozlat je svojo pisano culo, si jo položil k nogam in mi takole nag poskušal zaupati. Pravil mi je, kako je vsa ta leta, od brazde do brazde, od svita do svita iskal Kranjčeve kraje. Bal sem se zanj, tako natančno je vedel, kaj, kje in koliko je ostalo, še natančneje, kaj se je spremenilo, a nisem mu želel pomagati. Strmela sva drug mimo drugega, nato sva stopila vsak za svojim pogledom. »Počutim se kot pesnik, ki so ga vprašali, koliko tehta štokrljino jajce,« je rekel. Dolgo dolgo se potem nisva pogovarjala o tem.

Kranjec je nama v Stricah takole odgovoril: »Zdaj se rojevajo drugačni otroci, rojevajo za nove okoliščine, za nove čase. Ta moja dolga — več kot polstoletja obsegajoča povest o Katicah, Agatah, Jožefih in Ivanih, o Berdenih, Koštrcih, Senčkih, in ne navsezadnje o Pickih — vse to je današnji že davčina, kakor se v davnino odmika tudi naše močvirje.«

»Toliko imen?« sva kriknila.

»Toliko ljudi,« je odvrnil.

Zdaj vem, slovenska literatura se je pogostoma vračala k malemu človeku, pomurski je sojeno, da pozna samo malega človeka. Marsikaj se je resda spremenilo — tako kot se spreminjajo družbenoekonomske formacije, ali kot se spreminja tišina z naših polj — po kolnikih zdaj lazijo traktorji, in morda tudi kolniki niso več kolniki, toda na njih še zmeraj srečujemo prekmurske ljudi in prepogostoma se nam zdi, da srečujemo sami sebe. O tem se je tudi Mišku zareklo: »Večno bose noge prekmurskih ljudi so postale pretrujene, ne morejo več tapkati po neskončnih prekmurskih kolnikih peš.« Ker nič ni bolj večnega, kot *večno*, nič ni bolj neskončnega, kot *neskončno*, in tudi ni nič bolj človeškega, kot resnica, pa četudi o pretrujenih malih ljudeh.

O znaménjih

S Prijateljem sva se pogovarjala o idili, kot o nerazumljivi in neobvladljivi sili.

Hodila sva proti večeru, namerno med vratí, namerno proti temnejši strani, namerno bosa. Toliko védenja, tolika spoznanja sva prinašala, a vendar sva pri slehernem znaménju zastala in pobožno prosila drug drugega, če smeva naprej. Prisegel sem, da mu svoje skrivnosti ne bom pojasnil, on pa mi je vso pot govoril o svojem življenju.

»Gre stric Števan čez naše poljansko polje, za njim pa stopa naša močvirska smrt, tista v belem prtju s koso, da bi jo človek skoraj lahko zgrabil, če se mu ne bi v poslednjem trenutku izmuznila iz rok, kakor da bi lovil za tenjo. Po bratrancu se niti ne ozre, ker se boji, da bi ob njegovi postelji zagledal smrt. Gre čez polje, kar naprej se mu zdi, da hodi po teh jarkih, polnih spominčic in igra vse mogoče pesmi...«

Nenadoma je bilo Prekmurje široko in igra vse mogočno in vse, kar se je odpiralo očem, je bilo *zaznamovano*.

SREČANJA

Miška Kranjca sem spoznal kot slovenskega pisatelja, ki se je že pred drugo svetovno vojno pridružil komunističnemu gibanju in je že na začetku druge svetovne vojne v Prekmurju organiziral OF. Tovarišica nam je tudi rekla, da je napisal že veliko knjig, ki opisujejo ta obdobja naše zgodovine.

Pred maturo sem natančno, za več kot zadovoljivo oceno iz slovenščine vedel, da je osnova Kranjčevega pripovedništva program socialnega realizma in da je za njegovo mišljenje pomembna socialistična miselnost. Vedel sem tudi naštetih naslove vseh njegovih del in nekatera, sicer redka, sem že tudi prebral.

Takrat se je že začelo obdobje mojega literarnega iskanja, ki sicer še traja in poleg vsega terja tudi pričevanja pred samim seboj. Spoznal sem kulturniško modo polarizacije in slovenski sindrom novačenja sil, tudi ideali o nepolitizaciji umetniških del so se mi razblinili, toda spoznal sem tudi, da se vse to potem na novo vzpostavlja in ima za edino spričevalo objektivno vrednost nekega dela, ki pa se — kakorkoli utegne zveneti nenaučeno — razkriva šele ob *vrednotenju človeka po človeku*. Tu se torej vzpostavi poetika, ki ne samo da je neodvisna od ideologij, ampak jih tudi in predvsem presega. To pa je možnost literature, ki jo je Miško Kranjec s svojimi Strici udejanjil na najboljši način.

Dolenci, 1983

Smeh v Kranjčevi prozi

(Fragment)

Franc
Zadravec

Pred več kot petdesetimi leti je Miško Kranjec v noveli upodobil šaljivca, ki zabava družbico z veselimi zgodbami na svoj račun, zabava pa jo iz prepričanja, da ljudje ne poslušajo radi tega, »kar tebe muči. Smeh pa ljubijo.« Šaljivčeva ocena človekovega razmerja do smeha in muke je psihološko prepričljiva in povedana tako nepreklicno, kot jo lahko pove le izkušen poznavalec človeških stvari in hkrati nekdo, ki se je odločil s smehom krmariti po življenju, saj je prepričan, da je smeh obrambna moč, s katero se da kljubovati, vztrajati, preživeti. Kranjec je nekoč povedal, da se je prek novele zblížal z življenjem. Ker pa se je kot človek moral z njim zblížati prej kot novelist, je šaljivčevo filozofijo smeha umeti kot Kranjčevo lastno misel, ki se je spremenila v konstanto njegove literature.

Toda Kranjec in smeh, Kranjec in komično oblikovanje — ni to le nekoliko prenapeta tema, ko je vsekakor res, da se njegove epske osebe